

тов, а также упрочение характерных черт традиционного хозяйства и традиционной культуры в различных природных условиях и обусловили формирование украинских карпатских этнографических групп (бойков, гуцулов, лемков).

Ключевые слова: заселение Украинских Карпат, «валашская колонизация», «валашское право», горные населенные пункты, миграции населения.

Dnistryanskyu Miroslav. Meaning Colonization Movements of Northern Balkans, Transylvania and Moldova in the Population of Ukrainian Carpathians During the XIII–XVII Century. The features of the colonization movement of population in the Ukrainian Carpathians with the Northern Balkans, Transylvania and Moldova during the XIII–XVII centuries are discussed. Two components to this process are identified: 1) disorganized migratory movement shepherd's population, which included South Slavic, and Oldukrainian and, marginally, Romanesque components; 2) organized resettlement sedentary population, the majority were of Oldukrainian. It is concluded that the colonization movement nomadic shepherds had limited settlement-formative in nature, and the relocation of the settled population led to the formation of many mountain settlements. Studies have shown that value of different migrant groups, as well as instituting the characteristics of the traditional economy and traditional culture in different natural conditions and led to the formation of Ukrainian Carpathian ethnic groups (Boikos, Hutsuls, Lemkos).

Key words: population of the Ukrainian Carpathians, «Wallachian colonization», «Wallachian law», mountain settlements, migration.

Стаття надійшла до редколегії
20.11.2014 р.

УДК 911.3:314.72(437)

Володимир Лажнік

Особливості сучасних внутрішньодержавних міграцій населення Чеської Республіки

Проаналізовано динаміку та особливості сучасних внутрішніх міграцій населення Чеської Республіки за останні десятиріччя. Розглянуто структуру внутрішньодержавних міграцій населення в країні. З'ясовано структурні особливості формування міжрайових, міжрайонних (міжокресних) і внутрішньорайонних міграційних потоків населення. Досліджено просторові відмінності у формуванні міграційного сальдо внутрішньодержавних міграцій населення в Чеській Республіці на рівні країв та окресів (районів). Виявлено особливості внутрішніх міграцій населення в групах населених пунктів, а також тенденції міжокресної та міжобщинної міграції населення у своїх краях і окресах.

Ключові слова: внутрішня міграція, міграційні потоки, міграційний приріст, населення, сальдо міграції, окрес, край.

Постановка наукової проблеми та її значення. Механічний рух населення здійснює значний вплив на динаміку демографічних процесів і ступінь забезпечення господарства трудовими ресурсами в багатьох країнах світу. Окрім зовнішніх міграцій населення, вагоме економічне значення мають також внутрішньодержавні міграційні рухи населення. Основні мотиви внутрішньодержавних міграцій населення – працевлаштування, отримання спадку, одруження з переїздом в інший населений пункт, пошук місця проживання поблизу місця працевлаштування тощо. Останнім часом спостерігається помітне посилення міграційних процесів у постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи, які стали членами Європейського Союзу через складні демографічні проблеми в їхньому розвитку, пов'язані з депопуляцією, старінням населення та нестачею трудових ресурсів, а також із відтоком власного населення в більш розвинуті країни світу. Серед цих країн особливе місце займає Чеська Республіка, яка останнім часом стала значним європейським локальним центром імміграції [1]. Для республіки важливе значення на сучасному етапі мають не тільки зовнішні імміграційні притоки населення з інших країн, а й внутрішньодержавні міграційні процеси, які впливають на просторовий розподіл населення та трудових ресурсів, на розв'язання проблем регіонального розвитку окремих територій і населених пунктів. Тому вивчення просторових особливостей внутрішньодержавних міграцій населення в Чеській Республіці має певне практичне значення.

Аналіз публікацій цієї проблеми. Дослідження особливостей прояву й регулювання міграційних процесів у Чеській Республіці нині перебувають переважно в центрі уваги чеських дослідників. Зокрема, у роботах М. Горакової розглянуто особливості міграцій населення в Чехії, у тому числі й внутрішніх, перед вступом країни до ЄС [5]. Також у її розвідках ідеться значення міграцій населення в період економічної рецесії. З. Чермак аналізує міграційні процеси в Чеській Республіці в контексті посилення процесів субурбанізації [3]. Статистичні дані про обсяги внутрішніх міграцій у республіці щороку публікуються на сайті Чеського статистичного управління в розрізі країв й окресів [4; 6–10], а також аналізуються в роботах Т. Штиглерової, М. Немечкової та інших чеських учених.

Вітчизняні вчені поки що ще мало приділяють уваги розгляду цього питання у своїх дослідженнях. У роботах О. Малиновської, С. Пирожкова, М. Романюк, О. Пелеха та Б. Юськіва, О. Хомри та інших учених переважно розглядаються різноманітні аспекти й проблеми міждержавних міграцій населення, а також стисло висвітлюються на загальнодержавному рівні питання внутрішньодержавних міграцій іммігрантів, проте недостатньо розглядаються просторові аспекти протікання внутрішньодержавних міграційних процесів у Чехії на регіональному та локальному рівнях. Недостатня розробленість цієї проблеми з просторових позицій у вітчизняній географічній науці зумовила вибір теми дослідження та структуру його викладу.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан внутрішньодержавних міграцій населення в Чеській Республіці та виявити просторові особливості й відмінності в міжрайових, міжрайонних і внутрішньорайонних міграційних потоках населення в цій країні. Відповідно до цієї мети слід було розв'язувати такі **завдання**: 1) проаналізувати динаміку внутрішніх міграцій населення за роки існування самостійної Чеської Республіки; 2) виявити особливості просторової структури внутрішньодержавних міграційних потоків на сучасному етапі розвитку країни; 3) дослідити регіональні відмінності у формування міграційного сальдо внутрішньодержавних міграцій населення Чехії тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У різні історичні періоди динаміка чисельності населення в регіонах Чеської Республіки характеризується нестабільністю через нерівномірність протікання геодемографічних процесів, що зумовлено особливостями демографічної ситуації в країні, на яку значний вплив мали міграції населення. Так, після Другої світової війни в перші післявоєнні роки внутрішньодержавні міграційні процеси були пов'язані із заселенням прикордонних із Німеччиною територій (т. зв. Судетська область), звідки переважну більшість німецького населення переселено в Німеччину. Райони, які були заселені німцями, відносно швидко вдалося заселити чехами та словаками. У 1950-ті рр. у зв'язку з покращенням економічної ситуації й будівництвом нових промислових підприємств збільшилися обсяги потоків внутрішніх міграцій населення в промислово розвинуті регіони країни. За часів соціалістичного господарювання протягом 1960–1990-х рр. у чеських землях обсяги внутрішньодержавних міграцій були досить значними (200 тис. осіб і більше щороку) (рис. 1). Максимальні показники внутрішніх міграцій зафіксовано 1976 р. (понад 308 тис. осіб) і потім протягом 20 років відбувалося постійне зменшення обсягів внутрішньодержавних міграцій, що було пов'язано з падінням рівня народжуваності та природного приросту населення й зменшенням потоків зовнішніх міграцій населення. 1996 р. зафіксовано мінімальне значення величини цих потоків (195,6 тис. внутрішніх мігрантів) за всі післявоєнні роки. У наступні роки відбулося невелике збільшення обсягів внутрішніх міграцій населення (табл. 1 та рис. 1).

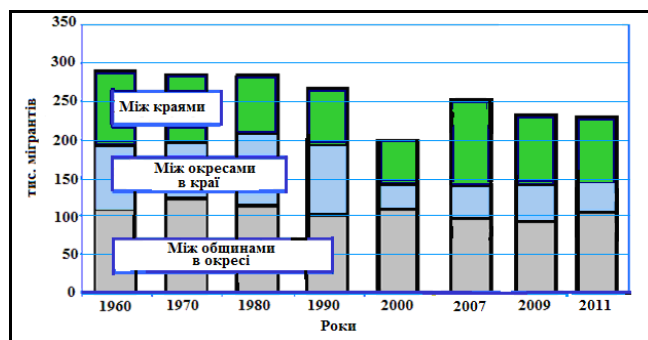

Рис. 1. Структура внутрідержавних міграцій у Чеській Республіці в 1960–2011 рр.

Нині обсяги внутрішньодержавних міграцій населення практично стабілізувалися й у 2013 р. вони становили 234,1 тис. осіб (табл. 1). Внутрішня міграція проявляється переважно в переїзді населення з одного населеного пункту в інший у межах окресу (району): переважно в місто або промисловий центр, меншою мірою – з району в район та з краю в край. У структурі загального обсягу внутрішніх міграцій близько 90 % (205,5 тис. осіб, або 88,7 % у 2011 р.) припадає на громадян Чеської Республіки. Чисельність іноземців у внутрішніх міграціях із 2008 р. постійно зменшується (з 22,77 тис. осіб у 2008 р. до 19,36 тис. у 2013 р.). Серед іммігрантів, які мають дозвіл на постійне проживання в Чехії, у внутрішніх міграціях домінують вихідці з України (5376 осіб, або 27,8 % усієї кількості іноземців – внутрішніх мігрантів у 2013 р.), В'єтнаму (26,7 %), Словаччини (13,6 %), Росії (6,2 %), Німеччини, Польщі, Австрії [6; 7, с. 52].

Таблиця 1

Внутрішні міграції населення Чеської Республіки у 1960–2013 рр.*

Роки	Загальний обсяг міграцій, осіб	Вид внутрішніх міграцій			Загальний обсяг міграцій на 1000 жителів, ‰	Структура внутрішніх міграцій, %		
		внутрішньо-районні, осіб	міжрайонні, осіб	міжкрайові, осіб		внутрішньо-районні	міжрайонні	міжкрайові
1960–1964	286 392	112 800	79 260	94 332	29,7	39,4	27,7	31,9
1965–1969	265 222	107 178	71 336	86 708	26,9	40,4	26,9	32,7
1970–1974	266 297	117 392	68 028	80 878	27,0	44,1	25,5	30,4
1975–1979	284 688	116 461	90 894	77 333	28,0	40,9	31,9	27,2
1980–1984	264 726	102 604	90 079	72 043	25,7	38,8	34,0	27,2
1985–1989	257 516	97 468	89 959	70 488	24,9	37,8	34,8	27,4
1990–1994	247 152	120 690	65 317	61 145	23,9	48,9	26,4	24,7
1995–1999	200 370	111 096	41 322	98 120	19,4	55,5	20,6	23,9
1998	203 719	113 375	41 448	48 896	19,8	55,7	20,3	24,0
1999	201 476	110 903	42 006	48 567	19,6	55,1	20,8	24,1
2000	199 716	109 791	32 592	57 333	19,4	55,0	16,3	28,7
2001	204 622	108 323	33 706	62 593	20,0	52,9	16,5	30,6
2002	223 103	114 955	37 227	70 921	21,9	51,5	16,7	31,8
2003	211 487	108 252	36 089	67 146	20,7	51,2	17,1	31,7
2004	216 831	111 841	37 311	67 679	21,2	51,6	17,2	31,2
2005	213 688	96 605	41 414	75 669	20,9	45,2	19,4	35,4
2006	225 241	100 143	43 744	81 354	21,9	44,5	19,4	36,1
2007	255 689	109 541	47 745	98 403	24,8	42,8	18,7	38,5
2008	250 071	104 713	47 444	97 914	24,0	41,8	19,0	39,2
2009	233 262	96 395	45 002	91 865	22,2	41,3	19,3	39,4
2010	240 695	101 181	47 774	91 740	22,9	42,0	19,9	38,1
2011	231 694	101 072	47 064	83 558	22,1	43,6	20,3	36,1
2012	232 828	102 862	47 395	82 571	22,1	44,2	20,4	35,4
2013	234 094	103 700	48 946	81 448	22,3	44,3	20,9	34,8

* Складено за даними Чеського статистичного управління.

Серед вікових груп населення у внутрішніх міграціях домінують потоки осіб працездатного віку, проте в окремих вікових групах міграційна рухомість населення неоднакова. Найвища відносна міграційна рухомість характерна для молоді віком до 15 років (34 особи на 1000 жителів цієї вікової групи). У віковій групі працездатного населення (15–64 роки) у 2011 р. вона становила 23 %, тоді коли у віковій групі старше 64 років усього 8 %. Більш активні серед внутрішніх мігрантів – жінки (23 осіб на 1000 мешканців жіночого населення країни проти 21 особи чоловічого населення). Останнім часом простежується тенденція до зменшення кількості внутрішніх мігрантів у віковій групі 15–34 років (з 118,9 тис. осіб у 2008 р. до 90,7 тис. у 2013 р.), проте ця група мігрантів залишається найбільш чисельною. Така ж сама тенденція характерна для осіб пенсійного віку. Водночас збільшується кількість внутрішніх мігрантів серед молоді (вікова група 0–14 років), частка якої у загальній кількості внутрішніх мігрантів у 2013 р. складала 24,0 % (у 2003 р. – 18,7 %). Середній вік внутрішніх мігрантів має тенденцію до зменшення (від 31,5 років у 2005 р. до 30,7 років у 2013 р.)

У просторовій структурі внутрішніх міграцій населення найбільша частка припадає на внутрішньо-районні міграції (між громадами в межах окремих окресів). На другому місці за значенням

перебувають міжкrajові міграції, а на третьому – міжрайонні (між окресами в межах свого краю) (рис. 1, табл. 1). Внутрішньокrajові міграції між громадами є сумою міжрайонних і внутрішньорайонних міграційних потоків.

Упродовж 1960–1991 рр. частка внутрішньорайонних міграцій населення між громадами коливалася від 37,3 % (1987 р.) до 44,9 % (1975 р.). Із 1992-го до 2005 р. частка внутрішньорайонних міграцій постійно перевищувала 50 % (у 1996 р. – 56,0 %) за помітної тенденції до коливання в наступні роки (41,3 % у 2009 р.), проте в наступні три роки частка цього виду міграцій дещо зросла (до 44,3 % у 2013 р.) (табл. 1). Загальний обсяг внутрішньорайонних (внутрішньоокресних) міграцій у 2010–2013 рр. стабілізувався й щороку становив понад 100 тис. осіб, або близько 10 осіб на 1000 жителів (у 2013 р. – 9,9 осіб). Аналогічно помітно зменшилися міжрайонні міграції в межах країв – із 34,9 % у 1987 р. до 16,3 % в 2000 р., проте в наступні роки їх частка почала повільно збільшуватися (20,9 % у 2013 р.). Протягом 2007–2013 рр. обсяги міжрайонних (міжокресних) міграцій коливалися в межах 45–49 тис. осіб (табл. 1), що майже вдвічі менше, ніж у 1980-х рр. У розрахунку на 1000 жителів щороку 4,6 осіб мігрували з окресу в окрес у межах свого краю.

Останнім часом дещо швидше зростала частка міжкrajових міграцій (табл. 1). За 13 останніх років (2001–2013 рр.) у межах ЧР мігрувало загалом 10,53 млн осіб. У розрахунку на 1000 жителів міжкrajові міграції мали тенденцію до зростання від 6,1 ‰ у 2001 р. до 9,5 ‰ у 2007 р. (найвищий показник за останні 30 років), проте в наступні роки через економічну кризу у світі та Чехії цей показник зменшився до 7,7 ‰ у 2013 р. у загальній структурі всіх внутрішніх міграцій населення. У 2013 р. загальний обсяг міжкrajових міграцій населення становив 81,4 тис. осіб, що в 1,2 раза менше, ніж у 2007 р. (максимум за останні 30 років) (табл. 1). Між чеськими краями нині функціонує 182 міграційних потоків, із яких 18 перевищують 1-процентну межу (понад 9 тис. осіб) (рис. 2). Особливо виділяється Празька міська агломерація, у якій дуже поширені внутрішньорайонні міграції населення. Так, протягом 2004 р. у Празі було зареєстровано 25,4 тис. мігрантів, що на 1,2 тис. більше, ніж у 2003 р. Останнім часом їх кількість дещо зменшилася й у 2008 р. становила 20,8 тис. осіб. Для Праги характерний великий міграційний відтік населення (27,6 тис. осіб у 2008 р. і 20,3 тис. – у 2013 р.) в інші краї республіки (особливо в Середньочеський – 14 тис. осіб у 2013 р.), що призвело до формування від'ємного міграційного сальдо населення в столиці у 2008 р. (–6,8 тис. осіб). Однак у наступні роки ситуація покращилася й міграційне сальдо збільшилося, проте залишалося від'ємним (у 2013 р. – –1,7 тис. осіб).

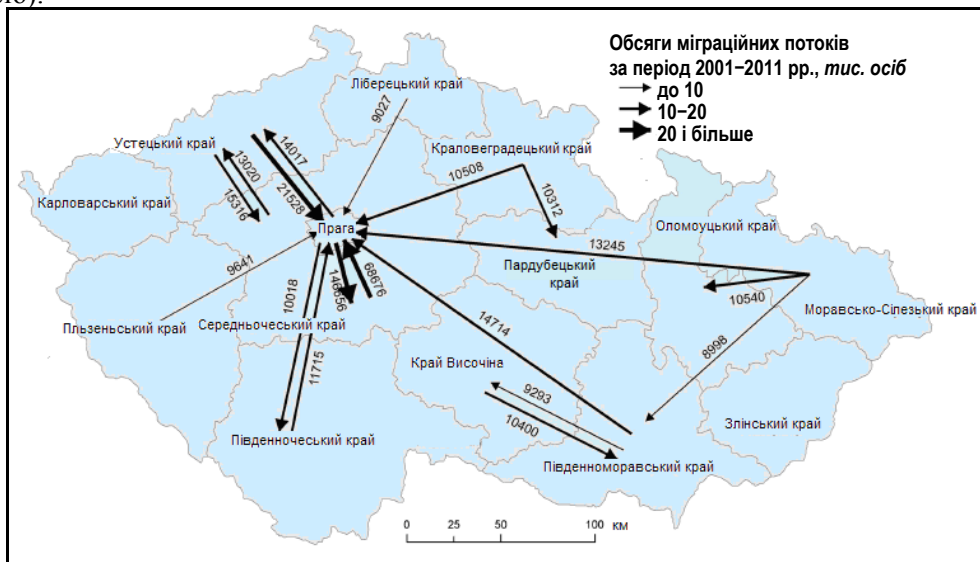

Рис. 2. Найбільші потоки міжкrajових міграцій населення в Чеській Республіці у 2001–2011 рр.

В останні десять років основні міжкrajові потоки мігрантів спрямовувалися до Праги із Середньочеського (6,9 тис. осіб у 2013 р.), Устецького, Південноморавського й Моравсько-Сілезького країв (рис. 2). Водночас із Праги йшов значний відтік населення в Устецький, Середньочеський, Південночеський краї. Так, міграційний відтік населення з Праги до Середньочеського краю за десять останніх років становив близько 147 тис. осіб, або 16,5 % усієї міжкrajової міграції у 2001–2011 рр., тоді як із Середньочеського краю мігрувало в Прагу 68,7 тис. осіб. На міграційні потоки між Прагою й Середньочеським краєм припадає близько ¼ загального обсягу міжкrajових міграцій. Міграційні потоки

між іншими краями значно менші (рис. 2). Так, із Моравсько-Сілезького краю переважно йде відтік населення в сусідні краї – Оломоуцький і Південноморавський, а також у Прагу. Значним був також міграційний обмін населенням між Південноморавським краєм і краєм Височіна, а також між Середньочеським й Устецьким краями. Стабільний міграційний відтік населення за останнє десятиріччя зафіксовано в Кралоувеградському краї, населення якого мігрувало переважно в Прагу та сусідній Пардубецький край (рис. 2).

Окреси Прага-схід і Прага-захід Середньочеського краю виділяються як ареали найвищої міграційної рухомості населення в Чеській Республіці. У цих районах позитивне сальдо внутрішніх міграцій становить понад 2 тис. осіб щороку завдяки переважанню міграційного притоку населення з Праги, інших районів Середньочеського й інших країв. На ці два райони припадає понад 35 % усіх виїжджаючих із Праги, що на 15 % більше, ніж у 1993 р. Отже, помітна тенденція до посилення субурбанізаційних процесів у Празькій агломерації. Найбільш привабливі населені пункти для проживання мігрантів у цій агломерації – міста-супутники столиці Єсеніце, Кладно, Міловіце, Одолена Вода й ін. Міста Одолена Вода та Міловіце мали у 2008 р. одні з найвищих коефіцієнтів загального міграційного притоку в країні у розрахунку на 1000 жителів (відповідно, 124,9 та 92,4 ‰). У наступні роки міграційний притік у ці міста дещо зменшився, проте залишається високим. Останнім часом лідером міграційного притоку в країні є невелике місто Вислуні в окресі Хомутов Устецького краю, де коефіцієнт загального міграційного притоку у 2011 р. становив 231,8 ‰.

За загальним оборотом внутрішніх міграцій (прибуття+вибуття) Прага лідирує серед усіх країв Чехії. Якщо у 2008 р. загальний оборот внутрішніх міграцій у столиці становив 75,4 тис. осіб, то в наступні роки він дещо зменшився й у 2011 р. становив 50,8 тис. осіб (близько 22 % усього обороту внутрішньодержавних міграцій) (табл. 2). У 2013 р. загальний оборот внутрішніх міграцій у Празі зменшився й становив 48,26 тис. осіб. Серед інших країв нині за обсягами міграційного обороту населення виділяються Середньочеський (20,7 тис. осіб у 2013 р.), Моравсько-Сілезький (19,8 тис.), Устецький і Південноморавський (понад 18 тис. осіб). Найменші обсяги внутрішньодержавного міграційного обороту населення мають Карловарський, Злінський, Пардубецький, Ліберецький краї і край Височіна (5–8 тис. осіб у рік). Найвищі показники загальної міграційної рухомості населення в розрахунку на 1000 жителів у 2011 р. зафіксовано в Празі (41,1 ‰) і Середньочеському краї (30,7 ‰). Найменша рухомість населення характерна для районів Моравії.

Таблиця 2

Міграції населення в краях Чеської Республіки у 2011 р., осіб*

Краї	Загальна кількість прибулих, осіб	У тому числі		Загальна кількість вибулих, осіб	У тому числі		Сумарне сальдо міграцій, осіб	У тому числі	
		з країв ЧР	із-за кордону		до країв ЧР	за кордон		внутрішні міграції	закордонні міграції
Чеська Республіка	22 590	–	22 590	5701	–	5701	16 889	–	16 889
м. Прага	28 291	18 982	9309	22 540	21 815	725	5751	2833	8584
Середньочеський	25 746	23 157	2591	13 297	12 841	456	12 449	10 314	2135
Південночеський	4244	3659	585	3882	3555	327	362	104	258
Пльзеньський	4279	3505	774	3504	3250	254	775	255	520
Карловарський	2402	1646	756	2975	2763	212	–573	–1117	544
Устецький	6605	4923	1682	6831	6334	497	–225	–1411	1185
Ліберецький	3946	3326	620	3692	3509	183	254	–183	437
Кралоувеградський	4070	3549	521	4458	4179	279	–388	–630	242
Пардубецький	3927	3397	530	3723	3513	210	204	–116	320
Краї Височіна	3197	2849	348	3549	3416	133	–352	–567	215
Південно-моравський	8658	5915	2743	6910	5747	1163	1748	168	1580
Оломоуцький	3857	3365	492	4001	3713	288	–144	–348	204
Злінський	2869	2444	425	3325	3089	236	–456	–645	189
Моравсько-Сілезький	4057	2843	1214	6572	5834	738	–2515	–2991	476

* Складено за даними Чеського статистичного управління.

У структурі міграційних потоків населення в розрізі поселень домінує чітке збільшення відтоку населення з міських поселень із кількістю жителів понад 5 тис. осіб (табл. 3), тоді як у поселеннях, де мешкає менше 5 тис. осіб, спостерігається зворотний процес унаслідок більшої привабливості малих міських і сільських поселень для проживання населення. Великі та середні міста країни менш привабливі для поселення. У групах цих поселень сальдо внутрідержавної міграції від'ємне, тоді коли в групі малих поселень із чисельністю жителів до 5 тис. осіб сальдо позитивне (найбільше в групах поселень від 0,5 до 1 тис. жителів і від 1 до 2 тис. жителів) (табл. 3). Відбувається відтік населення з великих і середніх міст у приміські зони та сільську місцевість, що зумовлено процесами субурбанізації та росту міських агломерацій [2]. Протягом останніх років обсяги внутрішньо-державних міграцій збільшилися, проте лідерами за відтоком населення залишаються Прага, Моравсько-Сілезький (окреси Острава-место, Карвіна), Карловарський (окреси Карлові Вари, Хеб) й Устецький краї (окреси Хомутов, Усті-над-Лабем, Мост, Дечін). Значний внутрішньодержавний відтік населення спостерігається також в окресах Брно-место, Тршебіч, Чеська Ліпа, Чеські-Крумлов, Пльзень-место, Тахов. Водночас змінився характер внутрішньодержавного обміну між міськими й сільськими поселеннями. 2011 р. внутрішньодержавне міграційне сальдо становило 19,2 тис. осіб на користь сільської місцевості, що дещо менше, ніж у сприятливому в міграційному й демографічному аспекті 2008 р. (табл. 3). У 2012–2013 рр. міграційна ситуація змінилася через помітне зменшення зовнішніх імміграцій населення, тому внутрішньодержавне міграційне сальдо зменшилося й становило у 2013 р. 12,14 тис. осіб на користь сільської місцевості.

Таблиця 3

Внутрішні міграції населення в групах населених пунктів Чеської Республіки у 2011–2013 рр.*

Групи населених пунктів із чисельністю жителів, осіб	Чисельність прибулих мігрантів, осіб			Чисельність вибулих мігрантів, осіб			Сальдо міграцій, осіб		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
До 499	23 507	22 969	21 870	17 878	17 900	19 154	5629	5069	2716
500–999	27 258	26 216	25 902	19 856	20 109	21 275	7402	6107	4627
1000–1999	27 540	27 181	27 127	20 769	21 857	22 328	6771	5324	4799
2000–4999	28 971	29 921	29 122	24 882	26 003	27 008	4089	3918	2114
5000–9999	19 915	19 939	20 006	20 317	20 309	20 355	–402	–370	–349
10 000–19 999	17 876	18 208	19 347	20 947	21 153	20 443	–3071	–2945	–1096
20 000–49 999	18 926	19 246	21 498	25 291	25 010	25 799	–6365	–5764	–4301
50 000–99 999	17 873	18096	17 945	23 674	23 239	21 798	–5801	–5143	–3853
100 000 і більше	28 415	29 478	29 784	36 667	36 674	34 441	–8252	–6196	–4657

* Складено за даними Чеського статистичного управління.

У 2011 р. коефіцієнт механічного приросту населення в розрахунку на 1000 жителів у містах країни був від'ємним і становив $-0,5\%$, тоді як у сільській місцевості він був додатним ($+7,5\%$). У 2013 р. співвідношення дещо змінилося, і він у сільській місцевості становив $+4,3\%$, а в міській – знизився до $-1,6\%$. Це свідчить про привабливість особливо приміських сільських населених пунктів і невеликих містечок (до 2 тис. жителів) для проживання населення, що зумовлено нижчою вартістю житла, можливістю займатися бізнесом, хорошою транспортною доступністю, високим рівнем забезпечення приміських поселень комунальними послугами тощо.

Внутрішньокрайові міграції населення формуються як сума міграційних потоків між общинами в окресах краю (внутрішньокрайові міграції) й між окресами краю (міжкрайові міграції). Найбільші внутрішньокрайові (внутрішньокрайові) міграційні потоки у 2010–2013 рр. характерні для м. Праги (максимальне значення – понад 34 тис. осіб у 2011 й 2012 рр.) та індустріально розвинутих країв – Середньочеського, Устецького, Моравсько-Сілезького (11–15 тис. осіб) (табл. 4). Водночас у Карловарському, Злінському, Ліберецькому краях і краї Височіна зафіксовано найменші обсяги внутрішньокрайової міграції (від 4–6 тис. осіб в останні три роки).

Найбільша внутрішньокрайова міграційна рухомість населення у 2010–2012 рр. спостерігалася в таких депресивних окресах, як Карвіна (3154 особи у 2012 р. – максимальне значення серед усіх окресів) і Фрідек-Містек Моравсько-Сілезького краю, Оломоуц (3025 осіб) Оломоуцького краю, Теплице, Хомутов і Дечін Устецького краю, Ліберець Ліберецького краю, Кладно й Млада-Болеслав Середньочеського краю, а також Чеське Будейовіце Південночеського краю. У цих окресах обсяги

внутрішньоокресної міграції в останні три роки становили понад 2 тис. осіб [3]. Найбільші внутрішньоокресові міграційні потоки (потоки між громадами одного округу) у 2013 р. зафіксовано між громадами Хомутова та Йіркова (округ Хомутов Карловарського краю), Літвінова й Моста (округ Мост) і Теплице й Крупкою (округ Теплице Устецького краю) та між Гавіржовим й Орловою, Карвіною й Орловою (округ Карвіна Моравсько-Сілезького краю).

Таблиця 4

Структура внутрішньокрайових міграцій населення у краях Чеської Республіки в 2010–2012 рр., осіб*

Край	Міграції між округами краю	Міграції між громадами округу	Міграції між громадами краю	Міграції між округами краю	Міграції між громадами округу	Міграції між округами краю	Міграції між округами краю	Міграції між громадами округу	Міграції між громадами краю
	2010 р.	2010 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р.	2012 р.
м. Прага**	–	32 007	32 007	–	34 162	34 162	–	34 150	34 150
Середньочеський	6105	14 564	20 669	6161	14 029	20 189	6128	14 660	20 788
Південночеський	3159	8315	11 474	3120	8125	11 245	3018	8070	11 088
Пльзеньський	5218	4724	9942	4786	4812	9598	4530	5209	9739
Карловарський	1381	4703	6084	1377	4344	5721	1331	4365	5696
Устецький	4638	12 495	17 133	4541	12 941	17 482	4666	13 412	18 078
Ліберецький	1743	5503	7246	1815	5670	7485	1787	5580	7367
Кралоупеградський	2135	6843	8978	2094	6630	8724	2175	6796	8971
Пардубецький	1716	5896	7612	1700	6125	7825	1668	6172	7840
Край Височіна	1121	5307	6428	1146	5217	6363	1166	4995	6161
Південноморавський	9932	7989	17 921	9076	7767	16 843	9249	8153	17 402
Оломоуцький	1797	7998	9795	1949	7983	9932	1970	8065	10 035
Злінський	1375	6009	7384	1335	5775	7110	1390	5623	7013
Моравсько-Сілезький	7454	10 835	18 289	7964	11 655	19 619	8317	11 762	20 079

* Складено за даними Чеського статистичного управління.

** Дані по м. Прага подані як міграції між урбаністичними округами.

Найменша внутрішньоокресна міграційна рухомість характерна переважно для населення аграрних округів (районів) країни – Пльзень-место (504 осіб – найменший показник у 2012 р. серед усіх округів країни), Домажлице, Пльзень-південь, Пльзень-північ, Рокіцани й Тахов Пльзеньського краю, Єсенік Оломоуцького краю (606 осіб у 2012 р.), Пельгржімов і Гавлічків Брод краю Височіна, Семіли Ліберецького краю, Вишков Південноморавського краю, Йічин Кралоупеградського краю, Чеські-Крумлов, Йіндржихув-Градець, Пісек, Прахатіце й Страконіце Південночеського краю, а також округів Кутна Гора, Прага-захід і Раковнік Середньочеського краю. У всіх цих округах обсяги внутрішньоокресної міграції становлять менше 1 тис. осіб [3].

Міжрайонні (міжокресні) міграційні потоки в межах країв у Чеській Республіці мають тенденцію до стабілізації останнім часом (табл. 4). Найбільші міжокресні міграції населення зафіксовано в Південноморавському, Моравсько-Сілезькому й Середньочеському краях (від 9,2 до 6,1 тис. осіб), а найменші – у таких краях, як Височіна, Карловарський, Злінський та Пардубецький (від 1,1 до 1,8 тис. осіб). Найбільші міжокресні (міжрайонні) міграційні потоки у 2013 р. зафіксовано між округами Брно-место й Брно-венков (Південноморавський край), округами Острава-место й Карвіна з округом Фрідек-Містек (Моравсько-Сілезький коай), а також між округами Пльзень-место й Пльзень-північ (Пльзеньський край).

Внутрішньокрайові міграції населення між усіма громадами (чес. *обеці*) у межах країв у більшості випадків мали загальну нестійку тенденцію до зменшення величини потоків. Так, у 2010–2012 рр. у семи краях (Південночеський, Злінський, Південноморавський, Ліберецький, Карловарський, Пльзеньський і Височіна) спостерігалось зменшення обсягів внутрішньокрайових міграцій, тоді як у Кралоупеградському краї ці обсяги залишалися майже однаковими (табл. 4). Водночас у Празі, Середньочеському, Устецькому, Пардубецькому, Оломоуцькому й Моравсько-Сілезькому краях внутрішньокрайова міграційна рухомість населення зростала, що зумовлено зміною населенням місця

проживання й пошуками місць працевлаштування. Лідерами за обсягами внутрішньокрайових міграційних потоків були Прага, Середньочеський, Устецький, Південноморавський і Моравсько-Сілезький краї, у яких цей показник становив від 34 до 18 тис. осіб щороку останнім часом, що аналізувалися (табл. 3). Найнижчий рівень внутрішньокрайової міграційної мобільності населення характерний для населення Височіни, Карловарського, Ліберецького, Краловеградського, Пардубецького, Злінського й Пльзеньського країв, у яких внутрішньокрайові міграційні потоки становили від 5,7 до 9,7 тис. осіб щороку (табл. 4).

У 2004–2013 рр. м. Прага й дев'ять країв мали від'ємне *сальдо внутрішньодержавної міграції* населення через переважання міграційного відтоку населення над прибуттям (табл. 2). Найбільший відтік населення властивий, окрім Праги, для Моравсько-Сілезького, Устецького й Карловарського країв. Більш чітку картину просторої диференціації сальдо внутрішньодержавних міграцій дають відносні показники. У розрахунку на 1000 жителів у 2013 р. високим від'ємним міграційним сальдо у внутрішніх міграціях населення виділилися м. Прага (–1,38 ‰ проти –5,6 ‰ у 2008 р.), Карловарський (–3,72 ‰, особливо окреси Карлові Вари, Хеб) і Моравсько-Сілезький (–2,50 ‰, особливо окреси Карвіна й Острава-место), а також Устецький (окреси Літомержіце, Дечін, Хомутов) й Оломоуцький (окрес Пршеров) краї та Височіна (окреси Тршебіч, Йіглава) та ін. У Моравсько-Сілезькому краї внутрішні міграції склали у 2013 р. 99,2 ‰ усього міграційного відтоку населення. У Карловарському краї загальний міграційний відтік населення становив –3,5 ‰ при позитивному сальдо закордонних міграцій. Тільки в чотирьох краях республіки у 2011–2013 рр. сальдо внутрішніх міграцій населення було додатним (Середньочеський, Пльзеньський, Південночеський і Південноморавський краї). У розрахунку на 1000 жителів найвищий показник внутрішньо-державного міграційного сальдо населення характерний для Середньочеського краю (8,1 ‰ у 2011 р. і 7,0 ‰ у 2013 р., або 9088 осіб), тоді як у Пльзеньському у 2013 р. він склав 1,24 ‰, а у двох інших він невисокий (0,2–0,3 ‰).

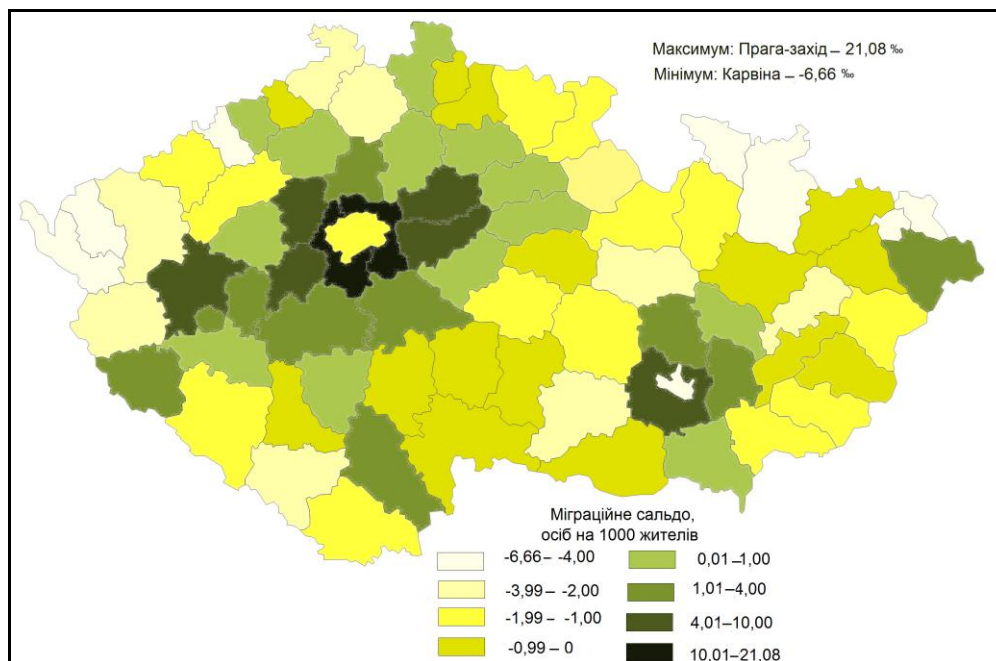

Рис. 3. Міграційне сальдо внутрішніх міграцій населення в окресах Чеської Республіки у 2013 р.

У близько 60 ‰ окресів (у 2013 р. 45 окресів) сальдо внутрішньодержавних міграцій усе ж таки залишалося від'ємним (рис. 3), що свідчить про погіршення соціально-економічних умов проживання населення й неможливість забезпечення населення роботою переважно в аграрно-індустріальних районах республіки. Найбільше відносно від'ємне сальдо внутрішніх міграцій населення у 2013 р. зафіксовано в окресі Карвіна (–6,66 ‰, або 1,7 тис. осіб). Водночас в окресах Прага-схід і Прага-захід Середньочеського краю в останні десять років фіксуються найбільші показники позитивного сальдо внутрішніх міграцій населення через притік населення з інших окресів країни й особливо з Праги. Відповідно, у цих окресах у 2013 р. внутрішнє міграційне сальдо становило 3,4 і 2,2 тис. осіб,

або 21,08 і 16,86 % (рис. 3). Ці два окреси у 2003–2013 рр. незмінно займали лідирувальні позиції за найбільшим міграційним притоком населення, що пов'язано з посиленням субурбанізаційних процесів у Празькій і Брненській агломераціях [2]. Третю позицію займає окрес Брно-венков (сальдо +1,7 тис. осіб у 2013 р., або 7,93 %), у якому домінує міграційне прибуття населення з окресу Брно-место [8; 10]. У розрахунку на 1000 жителів протягом останніх десяти років високий показник сальдо внутрішніх міграцій населення мають також окреси Бєроун і Нїмбурк Середньочеського краю, тоді як поряд з окресом Карвіна найгірші значення цього показника зафіксовано в окресах Острава-место, Єсенїк, Брунталь, Брно-место й окресах Карловарського краю, де спостерігається найбільший міграційний відтік населення (рис. 3).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз потоків внутрішніх міграцій населення в Чеській Республіці засвідчує наявність помітних просторових відмінностей у формуванні міграційного сальдо внутрішньодержавних міграцій населення країв й окресів. Для внутрішньокрайових міграцій населення властива загальна нестійка тенденція до зменшення величини міграційних потоків між громадами свого краю, а для міжокресних (міжрайонних) – стабільність у величині міграційних потоків. У розрізі окремих поселень домінує чітке збільшення відтоку населення з міст і містечок із кількістю жителів у них понад 5 тис. осіб у невеликі поселення через більшу привабливість малих міських і сільських поселень для проживання населення й активізацію субурбанізаційних процесів у країні. Перспективи подальших досліджень пов'язані з докладнішим аналізом внутрішніх міграційних потоків населення на рівні громад та окресів.

Джерела та література

1. Лажник В. Сучасні міждержавні міграції населення в Чеській Республіці / Володимир Лажник, Сергій Пугач // *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. : Геогр. науки.* – 2013. – № 6 (255). – С. 73–84.
2. Лажник В. Особливості розвитку сучасних урбанізаційних процесів у Чеській Республіці // Володимир Лажник, Яна Вовчук // *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. : Геогр. науки.* – 2013. – № 16 (265). – С. 101–112.
3. Čermák Z. Migrace a suburbanizační procesy v České republice / Z. Čermák // *Demografie.* – 2005. – № 47. – Č. 3. – S. 169–176.
4. Demografická ročenka České republiky 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/p/130067-14>
5. Horáková M. Migrace v České Republice před vstupem v ČR do Evropské Unie / M. Horáková. – Praha : VÚPSV, 2005. – 42 p.
6. Migrace v České Republice // Migrace v hl. m. Praze v letech 2001 až 2011. – Praha : Český statistický úřad, 2012. – 67 s.
7. Obyvatelstvo [Електронний ресурс] // Regionální výstupy – Ročenky. – Режим доступу : <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/aktual/ep-1>
8. Vnitřní stěhování podle typu stěhování [Електронний ресурс] // Statistická ročenka České republiky. – 2013. – Режим доступу : [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0E00241987/\\$File/0001130419.xls](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0E00241987/$File/0001130419.xls)
9. Vnitřní stěhování v ČR 1991 až 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/4029-05>
10. Vývoj obyvatelstva České republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 2013 <http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/p/130069-14/>

Лажник Владимир. Особенности современных внутригосударственных миграций населения Чешской Республики. Проанализирована динамика и особенности внутренних миграций населения Чешской Республики за последние десятилетия. Рассматривается структура внутригосударственных миграций населения в стране. Выявлены структурные особенности формирования межкраевых, межрайонных (межокресных) и внутрирайонных миграционных потоков населения. Исследованы пространственные отличия в формировании миграционного сальдо внутригосударственных миграций населения в Чешской Республике на уровне краев и окресов (районов). Выявлены особенности внутренних миграций населения в группах населенных пунктов, а также тенденции межокресной и межобщинной миграции населения внутри своих краев и окресов.

Ключевые слова: внутренняя миграция, миграционные потоки, миграционный прирост, население, сальдо миграции, окрес, край.

Lazhnik Volodymyr. Features of Modern Interstate Migrations of Population of the Czech Republic. The dynamics and features of modern internal migrations of the Czech Republic population for the latest decades have been analyzed. The structure of the country's interstate population migrations has been studied. The author has defined the

structural features of the formation of interdistrict, interregion and internal district migration flows of the population. Spatial differences in the net migration formation of the Czech Republic interstate migration of population are researched on the levels of regions and districts (okres). The article focuses on the features of population internal migrations in the groups of localities as well as on the trends of interdistrict and intercommune population migrations within their regions and districts.

Key words: internal migration, migration flows, migration growth, population, net migration, district (okres), region.

Стаття надійшла до редколегії
29.10.2014 р.

УДК 911.3

Наталя Омельченко

Соціальний аспект феномену урбанізації

Статтю присвячено вивченню феномену урбанізації з погляду його впливу на людину, її спосіб та умови життя. Процес урбанізації розглядається саме з позиції трансформації умов та способу життя населення. У публікації розкриті поняття з акцентом на достатньо незвичному для географа ракурсі, зокрема відображення урбанізації в соціально-географічному вимірі. Зважаючи на те, що вплив урбанізації на людину є неоднозначним, але однозначним є те, що цей соціально-географічний процес відіграє значну роль у життєдіяльності людини, торкаючись усіх сфер її життя, у статті викладено і позитивні, і негативні сторони впливу урбанізації на суспільство.

Ключові слова: урбанізація, спосіб життя, умови життя, міський спосіб життя, субурбанізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Урбанізація являє собою глобальний соціально-географічний процес, який зумовлює постійну модернізацію суспільства [8]. Цей феномен можна розглядати з різного погляду, звертаючи увагу на те, яка саме наука займається безпосереднім дослідженням розвитку міст. Безумовно, для географа насамперед буде велике значення відігравати територіальний аспект цього процесу, його екістика, тобто особливості міського розселення, функції міст та їх значення в процесі соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Проте й саме людина впливає на рівень та розвиток процесу урбанізації, тому цілком закономірним є дослідження урбанізації – історичного зростання ролі міст в економічному й культурному житті суспільства – у соціальному вимірі. Після першої промислової революції швидке зростання кількості населення у великих містах західного суспільства відобразилося на характері взаємодії людей та їхньому способі життя. Цей феномен описують як урбанізм – термін, який використав Л. Вірт для зображення відмінних характеристик міського соціального життя [10]. Він наголошував, що глибоке й усебічне опрацювання проблем розвитку міст і формування міських умов і способу життя є необхідною передумовою розуміння деяких найважливіших проблем сьогоденного соціального життя й може дати одну з найбільш плідних перспектив для розуміння змін, що відбуваються сьогодні в людській природі та соціальному порядку. Значні зміни були внесені процесом урбанізації й у розвиток багатьох українських регіонів: цей процес знайшов свій особливий прояв і в регіонах інтенсивного промислового освоєння, де урбанізація мала «агресивний» характер, і в аграрних регіонах, де вона мала набагато більш повільні темпи.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема впливу урбаністичних чинників на умови, спосіб життя людей висвітлена в роботах класиків зарубіжної соціології та соціальної психології – Ф. Тьоніса, Г. Зіммеля, М. Вебера, Т. Веблена, Л. Вірта, С. Мілграма та ін. [4]. У географії на соціальних аспектах розвитку міст у радянські та пострадянські часи акцентували увагу такі науковці, як О. І. Алексєєв, А. Г. Гольцов, І. В. Гукалова, Г. М. Лаппо, І. М. Масргойз, Ю. В. Медведков, Є. Н. Перцик, Ю. Я. Пивоваров, Г. П. Підгрушний, С. А. Покляцький, В. В. Покшишевський, М. О. Слука, А. І. Трейвіш, Б. С. Хорев та ін.